
СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

SOCIO-CULTURAL COMMUNICATIONS

УДК 811.161.3'367

МЕЦЬ ЦІ БЫЦЬ? ПАСЕСІЎНАЯ КАРЦІНА СВЕТУ БЕЛАРУСАЎ

С. А. ВАЖНИК^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Апісваюцца *быць*- і *мець*-канструкцыі з пазіцый функцыянальнай граматыкі і семантычнага сінтаксісу. Гэтыя канструкцыі цалкам раўнапраўныя пры выражэнні «аддзялімай прыналежнасці», аднак назіраюцца пэўныя селекцыйныя абмежаванні спалучальнасці дзеяслоўнага прэдыката *мець* з абстрактнымі неадчужальнымі (неаддзялімымі) імёнамі. Спалучальнасць беларускіх дзеясловаў *быць* і *мець* з імёнамі ў пазіцыі пасесума (аб'екта валодання) мэтазгодна апісваць праз селекцыйныя катэгорыі [+Concr]/[+Abstr], [+Anim]/[–Anim], [+Pers]/[–Pers].

Ключавыя словы: пасесіўныя адносіны; *esse*-мовы (*быць*-мовы) vs *habere*-мовы (*мець*-мовы); пасесіўная мадэль; адчужальная/неадчужальная прыналежнасць.

Образец цитирования:

Важник С.А. *Мець ці быць?* Пасесіўная карціна свету беларусаў. *Человек в социокультурном измерении*. 2021;1:4–13.

For citation:

Vazhnik SA. *To have or to be?* The possessive picture of the world of the Belarusians. *Human in the Socio-Cultural Dimension*. 2021;1:4–13. Belarusian.

Автор:

Сергей Александрович Важник – кандидат филологических наук, доцент; профессор кафедры компьютерной лингвистики и лингводидактики, декан факультета социокультурных коммуникаций.

Author:

Syarhei A. Vazhnik, PhD (philology), docent; professor at the department of computational linguistics and linguodidactics, dean of the faculty of social and cultural communications. wazhnik@yandex.by

ИМЕТЬ ИЛИ БЫТЬ? ПОСЕССИВНАЯ КАРТИНА МИРА БЕЛОРУСОВ

С. А. ВАЖНИК¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Описываются *быть*- и *иметь*-конструкции с позиций функциональной грамматики и семантического синтаксиса. Эти конструкции полностью равноправны при выражении «отторжимой принадлежности», однако наблюдаются определенные селективные ограничения сочетаемости глагольного предиката *мець* с абстрактными неотчуждаемыми («неотторжимыми») именами. Сочетаемость белорусских глаголов *быць* и *мець* с именами в позиции посессума (объекта обладания) целесообразно описывать посредством селективных категорий [+Concr]/[+Abstr], [+Anim]/[-Anim], [+Pers]/[-Pers].

Ключевые слова: посессивные отношения; *esse*-языки (*быть*-языки) vs *habere*-языки (*иметь*-языки); посессивная модель; отчуждаемая/неотчуждаемая принадлежность.

TO HAVE OR TO BE? THE POSSESSIVE PICTURE OF THE WORLD OF THE BELARUSIANS

S. A. VAZHNIK^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliežnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

The article describes the Belarusian *be*- and *have*-constructions from the standpoint of functional grammar and semantic syntax. These constructions are completely equal when expressing «rejected belonging», but there is no complete synonymy between the marked constructions. There are certain selective restrictions on the compatibility of the verb predicate *мець* with abstract and possessive names. The compatibility of the Belarusian verbs *быць* and *мець* with the names in the possum position should be described by means of selective categories [+Concr]/[+Abstr], [+Anim]/[-Anim], [+Pers]/[-Pers].

Keywords: possessive relationships; *esse*-languages (*to be*-languages) vs *habere*-languages (*to have*-languages); possessive model; rejecting/non-rejecting belonging.

Уводзіны

Пасесіўны патэнцыял дзеясловаў *мець* і *быць* рэалізуецца ў зваротах *я маю* і *ў мяне ёсць*. Прычым калі для дзеяслова *мець* значэнне валодання з'яўляецца асноўным, першасным, то для дзеяслова *быць*, *a priori* экзистэнцыяльнага, быццёвага яно другаснае і нават маргінальнае. Настолькі далёкае ад першаснага, што аўтары даведчаных выданняў па беларускай мове яго ўвогуле не адзначаюць у акадэмічных слоўніках [16, с. 431–432; 17, с. 99].

Праз адзначаныя вышэй канструкцыі не заўсёды, аднак усё ж выражаецца ўласна пасесіўнае значэнне. На прыкладзе зварота *ў мяне ёсць* гэта прадэманстравана А. Я. Міхневіч. Так, генітыў з прыназоўнікам *у* (*у N gen*), акрамя пасесіўнага значэння (*Вочы ў старога заўсёды суровыя*), можа выражаць таксама наступныя значэнні: аблятыўнае (*Трэба ўзяць аловак у хлопчыка*), эргатыўнае (*У яго дачка будзеца*), аб'ектнае (*Адкрыў вечка ў куфра і дастаў кашулю*), абмежавальнае (*Ва ўсіх быў добры настрой*), экспрэсіўнае (*Ты глядзі ў мяне!*) [10, с. 123]. Да ўсяго, як паказваюць вынікі нашага даследавання, варта вылучаць уласна пасесіўныя (адчужальная прыналежнасць), квазіпасесіўныя (неадчужальная прыналежнасць), апасесіўныя структуры.

Ідэя ўладання, валодання шырока прадстаўлена ў беларускай мове. Перадусім у лексіцы. *Гаспадар*, *уладар*, *уладальнік*, *прыватнік*, *уласнасць*, *спадчына*, *гаспадарыць*, *уладарыць*, *валодаць*, *ствараць*, *купляць*, *красці*, *перадаваць*... Ва ўсіх гэтых словах так ці інакш мае месца пасесіўны кампанент. Усе яны ўжываюцца, калі гаворка ідзе пра сітуацыю валодання чым-небудзь. Прыкладзём для прыкладу тлумачэнне ядзернага слова згаданай тэматычнай групы: *Гаспадар* – чалавек, які нечым *валодае*, нечым *распараджаецца*, пра нешта *руніцца*, *вядзе гаспадарку*, і любая *гаспадарка* – галоўны клопат *гаспадара* (Р. Барадулін). *Гаспадарліваць* беларусаў адлюстравана ў парэміях і фразеалагізмах: *як хто*

дбае, так і мае; у каго ў шкатуле, той і ў тытуле; у добрай гаспадыні ёсць сала і масла ў скрыні; хто мае грошы, той добры і харошы; хто жонку добру мае, той гора не знае; маееш дачку – май і гарэлачку ў глачку; май сваё насенне, рабі дзецям вяселле; у каго грошай кашэль, на таго не апрануць шынель. Як бачым, кожная мова мае сваю «ўласніцкую» канцэпцыю, што пацвярджаецца і іншымі даследаваннямі [4–6; 9–11; 13; 14; 18].

Катэгорыя пасесіўнасці як універсальная катэгорыя мовы

Катэгорыя пасесіўнасці (КП), пра якую так ці інакш ідзе гаворка ў публікацыі, – адна з універсальных паняццёвых катэгорый мовы, асноўнае яе значэнне выяўляецца праз выражэнне адносінаў валодання, уладання, уласнасці, прыналежнасці [7, с. 388–389]. У розных мовах пасесіўнасць мае свой адмысловы набор словаўтваральных, лексічных, марфалагічных, сінтаксічных сродкаў выражэння. Больш за тое, у асобных мовах (напрыклад, у турэцкай, фінскай, венгерскай) пасесіўнасць мае статус граматычнай катэгорыі: яна рэгулярна выражаецца асобнай марфемай, чаго нельга канстатаваць у адносінах да беларускай мовы.

Беларуская сістэма прыналежнасці мае на агульнаславянскім фоне некалькі прынцыповых граматычных адрозненняў, выдзяляючы якіх і будзе прысвечаны дадзены артыкул.

Асноўнымі фармальнымі сродкамі рэалізацыі КП на марфалагічным узроўні з’яўляюцца разнастайныя пасесівы: 1) прыналежныя прыметнікі з адпаведнымі суфіксамі (дзедаў, братаў, Янукоў, баброва, воўчы, Кастусёў, Сяргею, Зосін, бабулін, мамін, ластаўчына, пчаліны); 2) прыметнікі з прыналежна-адносным значэннем (купалаўскі, коласаўскі, бацькоўскі, мацярынскі, сястрынскі); 3) прыналежныя займеннікі (мой, твой, наш, ваш, яго, ягоны, яе, ейны, іх, іхні, наскі); 4) прыналежна-зваротны займеннік свой (Кахай сваё); 5) пытальна-адносны займеннік чый (Чые гэта дзеці?); 6) родны пасесіўны склон (хата брата, кніга маці, хвост вавёркі).

Вядомы сучаснай беларускай мове і давальны пасесіўны, дзе N dat абазначае асобу, на карысць або шкоду якой адбываецца пэўнае дзеянне. Я. Ф. Карскі да *dat. pos.* адносіў наступныя выпадкі: *Яго сыну жонка памерла; Яму галава баліць* [8, с. 413–414].

Сінтаксічныя сродкі выражэння КП

Сінтаксічныя сродкі, відавочна, займаюць цэнтральнае месца ў функцыянальным полі КП беларускай літаратурнай мовы. Яны тычацца перадусім пасесіўных дзеясловаў *мець* (+N acc), *валодаць* (+N instr), *уладаць* (+N instr), *належаць* (+N dat), *быць* (y + N gen), што ўтвараюць так званую пасесіўную мадэль. Пакажам гэта на прыкладзе дзеяслоўнай дыстрыбуцыйнай мадэлі (ДДМ) прэдыката *мець* (табл. 1).

Табліца 1

ДДМ дзеяслоўнага прэдыката *мець*

Table 1

The verb distributive model of predicate *to have*

1.1	Пасесар (Subj-Pr)	Прэдыкат валодання (Pred)	Пасесум (Obj-Pm)
1.2	[+Pers]	<i>Poss</i>	[±Адчужальны: +Concr / +Abstr ±Anim: ±Pers]
2.1	N nom	V f	N acc
2.2	<i>Арсень мае машыну (кватэру, ката, каня, жонку, сябра, дзяўчыну, дзяцей, блакітныя вочы, мужны характар, гонар, мажлівасць, добры настрой, вытанчаны густ і г. д.).</i>		

На глыбінным (прапазіцыйным) узроўні (1.1) усе пасесіўныя прэдыкаты маюць аднолькавую прэдыкатна-актантную структуру: *пасесар* (уладальнік) – *прэдыкат* – *пасесум* (аб’ект валодання).

На катэгарыяльна-семантычным узроўні (1.2) пасесар часцей характарызуецца селекцыйнай прыметай [+Pers] – персанальны актанта. Для пасесума істотным будзе цэлы комплекс селекцыйных катэгорый, якія дазваляюць больш дакладна апісаць спалучальнасць пасесіўных дзеяслоўных прэдыкатаў.

Розніца ў дыстрыбуцыі дзеяслова *мець* і іншых пасесіўных дзеясловаў выяўляецца толькі на марфалага-граматычным узроўні ДДМ (2.1) у формах выражэння пасесара і пасесума.

Узровень 2.2 – узровень лексічнай рэалізацыі кожнай актанта пазіцыі ДДМ у маўленні згодна з патрабаваннямі на ўзроўнях 1.2 і 2.1.

Як паказвае аналіз фактычнага матэрыялу, праз пасесіўную мадэль могуць выражацца не толькі ўласна пасесіўныя адносіны. Параўн.: *Хацелася б верыць, што яно [захапленне мастацтвам] мае нябачныя духоўныя сувязі і перадаецца ў спадчыну. Мой дзед Нікіфар быў вядомым кавалём, ліцейных спраў майстрам, капаў студні, меў сталярную майстэрню і быў уладальнікам раскошных вусоў. А ўвогуле – майстрам ва ўсіх справах. Меў вялікі хутар. Мая мама Ніна валодала вытанчаным густам, добра вышывала і вязала кручком. У дзяцінстве займалася роспісам на сценах. І хочацца думаць, што іх імкненне да прыгожага перадалося і мне¹*. Падобныя прыклады будуць разгледжаны ніжэй.

Esse- і habere-мовы свету

У залежнасці ад таго, якая сінтаксічная канструкцыя ўжываецца ў той ці іншай мове для выражэння пасесіўных адносін (або адносін прыналежнасці), усе мовы свету падзяляюцца на дзве вялікія групы:

1. **Esse-мовы (быць-мовы)**, у якіх для выражэння адпаведных адносін выкарыстоўваецца зварот *у Х ЁСЦЬ У*. Валоданне пры гэтым разглядаецца як *пасіўны стан* або нават як *месцазнаходжанне*.

2. **Habere-мовы (мець-мовы)**, у якіх выкарыстоўваецца пасесіўны зварот *Х МАЕ У*. Валоданне ў такіх мовах прыраўноўваецца да актыўнага дзеяння.

Да **esse-моў** адносяць большасць *цюркскіх, фіна-ўгорскіх, дагестанскіх* моў, а таксама *японскую*. Сюды ж трапілі *руская і латышская мовы*, якія атрымалі пасесіўную «прышчэпку» пад уплывам фіна-ўгорскага субстрату. Адзначым пры гэтым наяўнасць у рускай мове рэдкіх, але прэцэдэнтных выказванняў з дзеясловам *иметь*: *Честь имею!*; *Не имей сто рублей, а имей сто друзей*; *Думайте сами, решайте сами: иметь или не иметь?*; *Что имеем – не храним, потерявши – плачем*. Гаворка ў гэтых прыкладах ідзе аб валоданні ўвогуле, валоданні ўяўным, пажаданым і г. д. [14, с. 194]. Пры гэтым такія канструкцыі часам маюць архаічна-кніжнае адценне [12, с. 211].

Да **мець-моў** адносіцца большасць *заходнееўрапейскіх* (напрыклад, *англійская, нямецкая, французская*) і амаль усе *славянскія*, прычым не толькі з моўнага арэала *Slavia Latina* (польская, чэшская, славацкая, харвацкая), але і тыповыя мовы арэала *Slavia Orthodoxa* (балгарская, славенская, сербская, македонская). У. А. Плунгян аднёс да *мець-моў і беларускую*. Верагодна, прычынай гэтаму стала тыпалагічная розніца з рускай мовай пры выражэнні пасесіўнасці. Напрошваецца аналогія з даследаваннем Г. Вяжбіцкай рускіх безасабовых сказаў і іх англійскіх адпаведнікаў. Перад намі, па сутнасці, два розныя спосабы бачання свету: носьбіты англійскай мовы глядзяць на свет праз прызму канструкцыі *Што Я раблю ў свеце?* Носьбіты рускай мовы ўспрымаюць свет праз фаталістычную канструкцыю *Што СВЕТ робіць са мной?*

Беларуская мова: быць- ці мець-мова?

У беларускай літаратурнай мове маюць месца і *быць-*, і *мець-*звароты. Параўн.: *Кожны народ мае хаця б адзін геніяльны твор, і гэты твор – мова* (А. Разанаў) – *Раз у цябе ёсць сіла, ты заўсёды знойдзеш спосаб жыць на свеце, праб'еш сабе дарогу – што жывое, жывым і застанецца* (Я. Колас). А таму беларускую мову лагічна лічыць і *esse-*, і *habere-*мовай адначасова [3, с. 376]. Спецыфіка беларускай мовы – у сінкрэтызме.

Цікава, што і класічная *лацінская* мова была **сінкрэтычнай** па сваёй сутнасці: яна прайшла шлях ад *быць-мовы* да *быць-* і *мець-мовы*. Параўн.: *Est mihi liber – Habeo librum; Mihi sunt libri – Habeo libro; Domus mihi est – Habeo domum; Mihi est pecunia – Habeo pecuniam*. Першая форма больш архаічная. Як зазначыў вядомы французскі індаеўрапеіст Э. Бенвеніст: «І як бы мала нам ні было вядома аб гісторыі той ці іншай мовы, мы часта назіраем, што **развіццё ідзе ад тыпа *mihi est* да *habeo*, але не наадварот**, а гэта значыць, што нават там, дзе існуе *habeo*, яно магло ўзнікнуць з папярэдняга *mihi est*» (вылучэнне паўтлустым наша. – С. В.) [1, с. 212]. Лічыцца, што дзеяслоў *мець* з'явіўся ў індаеўрапейскіх мовах значна пазней, чым дзеяслоў *быць*. Пасля ўзнікнення паняцця ўласнасці дзеяслоў *мець* стаў ужывацца больш шырока і выцесніў лексему *быць* са сфер валодання і ўласнасці. Гэта барацьба дзеясловаў *быць* і *мець* скончылася перамогай апошняга ва ўсіх мовах-нашчадках, уключаючы заходнееўрапейскія і большасць славянскіх.

Калі казаць пра беларускую карціну свету праз прызму катэгорыі пасесіўнасці, то ў савецкі час яна сур'ёзна мяняецца: па прычыне моўнай русіфікацыі ў часы БССР **беларуская мова выпала з агульнаеўрапейскай тэндэнцыі *esse* → *habere***. Так, у старабеларускай мове маюць месца абедзве канструкцыі. Як роўназначныя прадстаўлены яны і ў пачатковы перыяд фарміравання беларускай літаратурнай мовы. Аднак у 1920-я гг. пачынаецца барацьба з прыватнай уласнасцю як з перажыткам

¹Мікалай Кузьміч, мастак-ювелір, аўтар адноўленага крыжа Еўфрасінні Полацкай // ЛІМ. 2020. 4 снеж. С. 16.

папярэдняга строю, што не можа не адлюстроўвацца ў мове: індывідуальна-асобаснае замяняецца абшчынна-калектыўным. Як з’едліва заўважае В. Вячорка, *Я маю зямлю і каня* змяняецца на *У мяне ёсць кніжка калгасніка* [5, с. 225–227].

Мець- і быць-канструкцыі ў мастацкім тэксе

У апошнія дзесяцігоддзі зварот *у мяне ёсць* пачаў пераважаць у беларускай мове, у прыватнасці, у тэкстах мастацкай літаратуры. Да такой высновы прыйшла І. В. Гліннік [6]. Даследчыца, прааналізаваўшы 121 сказ з пасесійнымі зваротамі *ў мяне ёсць* і *я маю* ў аповесці В. Быкава «Яго батальён», адзначае 55 % выпадкаў структур з дзеясловам *быць* і адпаведна 45 % – з дзеясловам *мець* [6, с. 151–152]. Мяркуем, што тэзіс І. В. Гліннік, які нам падаецца дастаткова верагодным і слушным, патрабуе, аднак, праверкі на больш рэлевантным матэрыяле з большым ахопам аўтараў і прыкладаў. Узнікае пытанне аб колькаснай і якаснай суадноснасці *быць-* і *мець-*канструкцый у сучаснай беларускай мове.

Крэн у бок тыпа *mihi est* назіраецца і ў тэкстах большасці беларускіх СМІ, якія дагэтуль адчуваюць уплыў рускай мовы і рускай культурнай прасторы.

Па нашых назіраннях і папярэдніх падліках, у беларускай фразеалогіі і парэміях, архаічных па сваёй сутнасці, заўважаецца паралельнае ўжыванне разглядаемых зваротаў з нязначнай перавагай канструкцыі *я маю*, што таксама патрабуе асобнага спецыяльнага даследавання.

Суадносіны зваротаў *я маю* і *ў мяне ёсць*

Ці цалкам «дублетныя» ў семантыка-сінтаксічным плане *быць-* і *мець-*канструкцыі ў беларускай мове? Ці заўсёды мажлівая замена зварота *ў мяне ёсць* зваротам *я маю* (і наадварот)?

Звароты *ў мяне ёсць* і *я маю* суадносныя па значэнні [11, с. 213–216]. Аднак поўнай сінаніміі паміж імі няма [10, с. 123]. Поўная ўзаемазамыняльнасць гэтых зваротаў мажлівая толькі ў выпадку выражэння *адчужальнай прыналежнасці*. Гэта не выпадкова, бо самі прэдыкаты *быць* і *мець* «абслугоўваюць» розныя семантыка-сінтаксічныя сферы. Пры гэтым трэба прымаць у разлік той факт, што ў беларускай мове ёсць зварот з мадальным *мець*: *Маю яшчэ шмат зрабіць сёння*. Гэты зварот не мае сіноніма з дзеясловам *быць* [10, с. 126].

А. Я. Міхневіч адзначае, што не заўсёды мажлівая замена зварота *ў мяне ёсць* зваротам *я маю* нават пры выражэнні пасесійных адносін, якія ў традыцыйнай граматыцы разумеюцца дастаткова шырока. Да ўсяго дастаткова часта адбываецца пропуск дзеяслова *ёсць* у цяперашнім часе. Гэта залежыць ад наступных семантыка-сінтаксічных асаблівасцей слоў у пазіцыі пасесума:

1) *адчужальнасць* або *неадчужальнасць* прадмета: *У яго ёсць кніга* – **У яго ёсць твар* (сказ не мае сэнсу, бо кожны чалавек мае твар; сказ набывае сэнс, калі пры назоўніку ў намінатыве ўзнікае абавязковае азначэнне: *У яе прыгожы твар*);

2) *канкрэтнасць* або *абстрактнасць* прадмета: *У мяне ёсць кніга* – *У мяне ёсць надзея*;

3) для *адчужальных* або *абстрактных* назоўнікаў важнай асаблівасцю з’яўляецца іх прыналежнасць або непрыналежнасць да імёнаў з *мадальна-камунікацыйным значэннем*: *жаданне, надзея, думка, просьба* і г. д.;

4) для *адчужальных канкрэтных* імёнаў істотнай прыметаю з’яўляецца *актуалізаванасць* – *неактуалізаванасць* валодання прадметам: *У мяне новы парасон* (актуалізаванае валоданне: «вось тут, зараз, у момант гутаркі») – *У мяне ёсць новы парасон* (неактуалізаванае валоданне: «ёсць наогул, дома»). Пры гэтым звяртае на сябе ўвагу адсутнасць лексемы *ёсць* у выпадках з актуалізаваным валоданнем.

Суадносіны гэтых асаблівасцей знайшлі адлюстраванне ў табл. 2.

Табліца 2

Суадносіны семантыка-сінтаксічных асаблівасцей слоў у пазіцыі пасесума

Table 2

Correlation of semantic-syntactic features of words in the possessum position

Катэгорыя	Абстрактнасць		Канкрэтнасць	
	I Мадальна-камунікацыйнае значэнне	II Немадальна-камунікацыйнае значэнне	III Актуалізаванае валоданне	IV Неактуалізаванае валоданне
Адчужальнасць				
Неадчужальнасць	V		VI	

А. Я. Міхневіч вылучае і падрабязна апісвае шэсць тыпаў фраз, пабудаваных паводле канструкцыі ў мяне ёсць [10; 11, с. 214–216]. Звядзём разважанні вучонага ў табліцу для зручнасці далейшага аналізу (табл. 3).

Табліца 3

Тыпы фраз з улікам мадальна-камунікацыйнага значэння і актуалізаванага валодання

Table 3

Types of phrases taking into account modal-communicative meaning and actualised ownership

№	Пасесум (селекцыйныя прыметы)	Лексіка- тэматычная група	Наяўнасць прэдыката ёсць	Наяўнасць абавязковага азначэння	Наяўнасць сінанімічнай канструкцыі з дзеясловам маю	Прыклады
I.	+Адчужальны +Abstr	Мадальна- камуніка- цыйнае значэнне	+	—	+	У мяне ёсць <u>намер</u> пайсці сёння ў <u>тэатр</u> Ці ёсць у цябе <u>жаданне</u> <u>дапамагчы</u> ? Ёсць яшчэ ў старога <u>надзея</u> <u>пабачыць сына</u> У мяне ёсць <u>просьба</u> да яго Ёсць у маці <u>слова</u> да нас У цябе на ўсё ёсць <u>адказ</u> !
II.	+Адчужальны +Abstr	Немадальна- камунікацый- нае значэнне	—	—	— (Маю ічасце бачыць вас – мадальнае значэнне)	У нас вялікая <u>радасць</u> : дачка нарадзілася!! Не чапай яго, у яго <u>бядка</u>
III.	+Адчужальны +Concr +Актуалізава- нае валоданне	‘зараз, у момант гутаркі’	—	—	+	А ў нас <u>новая настаўніца</u> * Ну, <u>Толік</u> , <u>вось і ў цябе</u> <u>веласіпед</u> ! У мяне <u>цудоўная кватэра</u> . У мяне <u>лекцыя</u> сёння ва універсітэце Мама, <u>паглядзі</u> , у <u>Колі</u> <u>жывы</u> <u>шпак</u> ! У <u>Мікіты</u> <u>брат</u> на <u>поўначы</u> * У мяне ў <u>вёсцы</u> <u>маці з сястрой</u> *
IV.	+Адчужальны +Concr –Актуалізава- нае валоданне	‘увогуле’	+	—	+	У нас у школе ёсць <u>новая</u> <u>настаўніца</u> * <u>Толік</u> , у цябе ёсць <u>веласіпед</u> ? У мяне ёсць <u>кватэра</u> ў <u>Брэсце</u> У яго ёсць <u>машына</u> У гэтым годзе ў мяне ёсць <u>лекцыя</u> ва <u>універсітэце</u>
V.	–Адчужальны +Abstr		—	+	+	У дзядулі <u>мяккі характар</u> <u>Душа</u> ў яе <u>сапраўды чулая</u>
			+	—	+	Ёсць у нас <u>характар</u> ! (значэнне станоўчай якасці) Няма ў яго <u>душы</u> ! (значэнне адмоўнай якасці)
VI.	–Адчужальны +Concr	Частка – цэ- лае; часткі цэла; тэрміны роднасці – сваяцтва і інш.	—	+	+	У <u>хаты</u> <u>страха</u> <u>старая</u> У <u>дрэва</u> <u>пажоўклае лісце</u> У <u>Апанаса</u> <u>чырвоны твар</u> У <u>генерала</u> <u>сівыя скроні</u> У мяне <u>бацька</u> <u>стары ўжо</u>

У жывой мове могуць сустракацца адступленні ад апісаных заканамернасцей, абумоўленыя кантэкстам і рознымі стылістычнымі фактарамі.

Такім чынам, як даказаў А. Я. Міхневіч, селекцыйныя катэгорыі *адчужальнасць/неадчужальнасць* і *канкрэтнасць/абстрактнасць* з’яўляюцца ключавымі ў семантыка-сінтаксічнай інтэрпрэтацыі сінанімічных звяротаў *у мяне ёсць* і *я маю*. Аднак фактычны матэрыял паказвае, што для больш дакладнага аналізу пасесіўнага патэнцыялу і ўзаемазмяняльнасці гэтых канструкцый варта ўлічваць таксама і такія селекцыйныя прыметы, як *адушаўлёнасць/неадушаўлёнасць*, *персанальнасць/неперсанальнасць*.

У традыцыйнай граматыцы пасесіўнасць разумеецца дастаткова шырока. У склад пасесіваў уключаюцца элементы, што абазначаюць не толькі ўласна прыналежнасць або валоданне, але і некаторыя іншыя адносіны, звязаныя пераважна з выражэннем *неадчужальнай прыналежнасці*: напрыклад, ‘быць часткай цэлага’, ‘быць у пэўных сваяцкіх (службовых і г. д.) адносінах да каго-небудзь’. Гэты шырокі падыход да пасесіўнасці не можа задаволіць сучасную сінтаксічную навуку, таму што не ўсе фармальныя сродкі, прызнаныя традыцыйнай граматыкай за пасесівы, з’яўляюцца такімі [2; 9; 18]. Патрэбна больш дакладная кваліфікацыя разглядаемых канструкцый. У сувязі з гэтым прапануем адрозніваць:

1. Уласна пасесіўныя структуры, звязаныя з выражэннем *адчужальнай прыналежнасці*: *Зямля ў цябе ёсць?* (П. Пестрак); *А даўней тры пары ботаў у нас было на ўсё сяло* (Я. Колас); *У мяне ёсць стары, яшчэ бацькаўскі, капітал...* (К. Чорны); *Уяўляеш, у яго ёсць чорнае паліто* (А. Глобус); *Збегаю ў камок – грошы ў мяне ёсць* (А. Бароўскі); *Ён меў нават свой уласны домік* (М. Лынькоў); *Ён меў цэлыя тры гектары* (Я. Маўр); *Ён меў на гэтай пасадзе персанальную машыну* (В. Шыдлоўскі); *На той вайне ён меў каштоўнасцей на цэлы маёнтак* (К. Чорны) і інш. Найбольш істотным пры выражэнні ўласна пасесіўных адносін будзе наступны набор селекцыйных абмежаванняў: *адчужальны аб’ект* – канкрэтны – *неадушаўлены/адчужальны аб’ект* – канкрэтны – *адушаўлены* – *неперсанальны*. І перш за ўсё гэта тычыцца катэгарыяльна-семантычных прымет [+Concr], [–Anim], бо сема ‘прадмет валодання, маёмасць’ знаходзіцца ў прэсупазіцыі значнай колькасці *канкрэтных неадушаўлёных імёнаў* [9, с. 209].

2. Квазіпасесіўныя структуры, што выражаюць іманентную, уяўную, не аддзялімую ад «нібы яе ўладальніка» *неадчужальную прыналежнасць*: *Цяпер у мяне ёсць жонка, трое дзяцей* (А. Крэйдзіч); *У мяне ўжо 29-ы спектакль і ўпершыню на беларускай літаратуры* (ЛІМ); *Так, Уладак, я меў дзяўчыну, хацеў ажаніцца сёлета* (Я. Брыль); *Рукі ён меў залатыя* (Дзеяслоў) і інш. Прыклады квазіпасесіўных структур тычацца перш за ўсё разнастайных варыянтаў сувязі паміж *цэлым* і *часткай* і суадносяцца з такімі *неадчужальнымі* паняццямі, як *частка* – *цэлае* [+Concr], *часткі цэла* [+Anim], адносіны роднасці – *сваяцтва* [+Pers], *сяброўскія адносіны* [+Pers], *службовыя адносіны* [+Pers], *жывая істота* – *хвароба* [+Anim], *творца* – *твор* [+Pers] і інш. Сюды ж трапляюць і такія «духоўныя арыенціры Асобы», як *Радзіма, мова, Бог, вера* і пад.

3. Апасесіўныя структуры, увогуле не звязаныя з выражэннем прыналежнасці: *Лес любіў спакой, у яго ёсць важныя думкі, мары* (Я. Колас); *У нас ёсць свой лад жыцця* (В. Быкаў); *У нас ёсць невялічкія сумненні* (С. Бязлепкіна); *У яе ёсць нейкі свой клопат* (Я. Сіпакоў); *Ты наўная, добрая, у цябе ёсць будучыня* (Л. Адамовіч); *А чаму не? Час у мяне ёсць* (У. Караткевіч); *Поспехі ён меў слабыя* (К. Чорны); *Яны маюць шанец дабіцца цалкам адмоўнай рэакцыі* (Звязда); *Яны маюць іншы погляд на гэтае пытанне* (Звязда); *Я меў смагу, і вы напалі мяне* (В. Быкаў) і інш. Перш за ўсё абмежаванні тут тычацца катэгарыяльна-семантычнай прыметы [+Адчужальны; +Abstr].

Як бачым, спалучальнасць прэдыкатаў валодання *быць* і *мець* выходзіць за межы ўласна пасесіўных адносін. Паміж імі няма фармальнай розніцы: яны характарызуюцца аднолькавымі сродкамі выражэння, аднак маюць істотныя адрозненні ў плане зместу. Розніцу ў семантыцы ўласна пасесіўнай і квазіпасесіўнай структур можна выявіць праз **прыём трансфармацыі**. Так, уласна пасесіўныя структуры можна замяніць сінанімічнымі канструкцыямі з дзеясловам *належаць*: *Міхась мае дом* ↔ *Дом належыць Міхасю*. Такія трансфармацыі не з’яўляюцца магчымымі ў адносінах да квазіпасесіўных структур: *Алесь мае кашаль* – **Кашаль належыць Алесю*. Прыём трансфармацыі дзейсны і ў дачыненні да вызначэння апасесіўных структур.

Калі ж дзеясловы *быць*, *мець* спалучаюцца з актантамі, пазначанымі селекцыйнай катэгорыяй [+Abstr], то яны не могуць лічыцца **прэдыкатамі адносін (рэлятыўнымі прэдыкатамі)**, а павінны кваліфікавацца як **прэдыкаты квалітатыўных прапазіцый**, што абазначаюць ‘мець якія-небудзь якасці, уласцівасці’. Параўн.: *Лічылася, што ён мае незвычайную сілу* (ён – *моцны*); *У старэйшай дачкі было такое характэрнае* вобліку, калі нічога не дадасі і нічога не напавіш (дачка – *прыгожая*).

Тое ж у пэўнай ступені тычыцца і спалучальнасці пасесіўных дзеясловаў з неадчужальнымі актантамі, што абазначаюць **часткі цэла чалавека**. Параўн.: **Вольга мае валасы, ногі, рукі, нос, вусны* і г. д. У прэсупазіцыі такіх імёнаў ёсць указанне на тое, што гэта ўласцівая любому чалавеку. Таму актанта павінны быць

трабуюць абавязковага ўдакладнення праз указанне на іх якасці/уласцівасці: *Вольга мае доўгія валасы, вялікія вочы, прыгожыя вусны*. Іншымі словамі, вяршынным прэдыкат валодання ўтрымлівае ў сабе квалітатыўную прапазіцыю, і таму сам павінен лічыцца **пасесіўна-квалітатыўным**.

Ніжэй прыводзіцца дапрацаваная намі схема А. Я. Міхневіча з улікам селекцыйных катэгорый $\pm$ Адчужальны; +Concr / +Abstr; $\pm$ Anim; $\pm$ Pers (табл. 4).

Табліца 4

Типы фраз з улікам селекцыйных катэгорый [$\pm$ Адчужальны; +Concr / +Abstr; $\pm$ Anim; $\pm$ Pers]

Table 4

Types of phrases based on selective categories [$\pm$ Alienable; +Concr / +Abstr; $\pm$ Anim; $\pm$ Pers]

№	Пасесум / селекцыйныя прыметы	Лексіка-тэматычная група / селекцыйная прымета	Прыклады
Уласна пасесіўныя структуры Прэдыкат адносін / пасесіўны прэдыкат			
1.	+Адчужальны +Concr –Anim	Аб'екты нежывой прыроды	<i>Я не самотны, я кнігу маю ...</i> (М. Багдановіч)
2.	+Адчужальны +Concr +Anim –Pers	Жывёла	<i>Нават конь у яго ёсць!</i> (Л. Дайнека)
Квазіпасесіўныя структуры Пасесіўна-квалітатыўны прэдыкат			
1.	–Адчужальны +Concr	Частка – цэлае	<i>У хаты старая страха</i> (А. Міхневіч)
2.	–Адчужальны +Concr +Anim	Часткі цела; жывая істота – хвароба	<i>...Пазаіздросціла гэтай птушцы, што ў яе ёсць крылы і яна можа лятаць</i> (С. Грахоўскі)
3.	–Адчужальны +Concr +Anim +Pers	Тэрміны роднасці – сваяцтва Сяброўскія адносіны Службовыя адносіны Творца – твор	<i>У цябе ёсць знаёмыя мастакі?</i> (В. Супрунчук)
4.	–Адчужальны +Abstr		<i>У нашых людзей сёння добры настрой</i> (А. Міхневіч)
5.	–Адчужальны +Abstr	Радзіма, мова Бог, вера	<i>Светлая, рамантычная, кранальная, трапяткая, пяшчотная, але і нязломная, нягледзячы на ўсе накіраваныя трагедыі, Радзіма ў Караткевіча (і, значыць, ва ўсіх нас) такая, што не любіць яе нельга – да самазабыцця, нельга не ганарыцца ёй, яна не адпускае...</i>
Апасесіўныя структуры Квалітатыўны прэдыкат			
1.	+Адчужальны +Abstr	Мадальна-камунікацыйнае значэнне	<i>Дык цяпер у цябе ёсць магчымасць абысціся без параўнанняў</i> (А. Крэйдзіч)
2.	+Адчужальны +Abstr	Немадальна-камунікацыйнае значэнне	<i>Да гэтага часу ён меў дачыненне пера- важна з адміністрацыяй калгаса</i> (Я. Колас)

Культурна-прагматычная «аўра» прыналежных займеннікаў

Так званыя пасесівы выконваюць, паводле А. К. Кіклевіча, функцыю аператараў ніжэйшага ўзроўню, якія актуалізуюць адзін з актантаў пасесіўнай прапазіцыі, залежнай ад прапазіцыі вяршыннага прэдыката. Часцей за ўсё гэта тычыцца актанта *акцыянальнай, рэляцыйнай і квалітатыўнай прапазіцыі*. Так,

напрыклад, колькасць прыналежных займеннікаў, што выражаюць уласна пасесіўную семантыку, складае ўсяго 4,6 % [9, с. 208; 18, с. 125–131].

У маўленні прыналежныя займеннікі *мой, наш, твой, ваш* і іншыя набываюць пэўную сукупнасць «дадатковых» пераносных значэнняў, абумоўленых камунікатыўнымі фактарамі, якую Б. Ю. Норман называе *культурна-прагматычнай «аўрай»* [13, с. 605]. Дзякуючы такім культурна-прагматычным кантатацыям, куды ўваходзіць *ацэнная, маральна-этычная, эмацыянальна-экспрэсіўная інфармацыя*, прыналежныя займеннікі набываюць незайменнікавыя рысы, якія дазваляюць ім вылучацца з ліку займеннікавых слоў сваім «напоўненым» лексічным значэннем. Пры гэтым функцыянаванне прыналежных займеннікаў звязана з выражэннем апасесіўнай семантыкі. Нагадаем, што самі па сабе займеннікі не называюць прадметы, прыметы прадметаў, а ўказваюць на іх. Такім чынам, іх «пустое» лексічнае значэнне канкрэтызуецца толькі ў пэўным кантэксце. Аднак «напаўненне» канкрэтным зместам прыналежных займеннікаў тыпу *мой, наш* адбываецца не за кошт вяртання да папярэдняга кантэксту (як, напрыклад, у выпадку з асабовымі займеннікамі), а за кошт «падключэння» да *нацыянальна-культурнага коду (вертыкальны кантэкст)*. Параўн.: *І тая [Ванда], патрымаўшы кнігу ў руках, напярочыла вяртаньне нам нашага Крыжа* (Наша Ніва. 1999. 9 жн.), дзе словаспалучэнне *наш Крыж* павінна разумецца як «Крыж Еўфрасінні Полацкай, які з'яўляецца галоўнай нацыянальнай рэліквіяй беларусаў».

Найчасцей такую пазатэкставую «нацыянальна-культурную» інтэрпрэтацыю прыналежных займеннікі атрымліваюць у загаловках, дзе, як вядома, у згорнутым выглядзе адлюстроўваецца ўвесь тэкст. Параўн.: *Наша Станюта* (Звязда. 2000. 1 студз.); *Кахай сваё* (Наша Ніва. 1999. 15 лістап.); (ARHE. 1999); *Пабужжа наша і ня наша*² (Наша Ніва. 1999. 16 жн.); *Выстава нашага мастацтва* (Наша Ніва. 2000. 10 студз.). Займеннікі актуалізуюць тут не якую-небудзь адну (апасесіўную) прапазіцыю, а ўвесь тэкст цалкам, падмацоўваючы нацыянальна-культурнае «гучанне» так званых пасесіваў канкрэтным зместам усяго тэксту. Так, у загаловку «Наша Станюта» займеннік *наша* разумеецца як «славутая прадстаўніца, вобраз Беларусі», што можна пацвердзіць наступнымі словамі з самога тэксту: *Вылучыўшы асобную намінацыю «жанчына стагоддзя», мы найперш хацелі даведацца, якім уяўляюць нашы чытачы вобраз Беларусі ў жаночай сутнасці за апошнія сто гадоў. Карціна атрымалася наступная. Наша краіна ў дваццатым стагоддзі – гэта найперш Стэфанія Станюта, народная артыстка СССР, нязменная на працягу дзесяцігоддзяў «прыма» Купалаўскага тэатра* (Звязда. 2000. 1 студз.).

Заклучэнне

Адказваючы на пытанне, зададзенае ў загаловку артыкула, можна канстатаваць, што абодва варыянты прымальныя для беларускай мовы. Гэтыя два галоўныя беларускія дзеясловы суіснавалі і заўсёды будуць суіснаваць, утвараючы гнасеалагічную пару паняццяў. Параўн.: *быць – значыць, мець*. Сапраўды, ты ёсць, калі нешта маеш: *Пакуль іншыя народы прырасталі здабыткамі, мы мацаваліся стратамі. І цяпер мы багатыя на «няма»...* (В. Акудовіч). А таму слушна і адваротнае: *мець – значыць, быць*. Асабліва актуальна гэта гучыць для прадстаўнікоў тытульнай нацыі на Беларусі і для нацыянальнай культуры.

Паралельнае функцыянаванне ў беларускай мове дзвюх пасесіўных канструкцый – яшчэ адна характэрная рыса беларускага сінтаксісу. На яе не звяртаецца ўвага ў шматлікіх даведніках па супастаўляльнай граматыцы беларускай і рускай, а таксама беларускай і польскай моў. Прыемнае выключэнне з правіла – «Руска-беларускі размоўнік» А. Я. Міхневіча [12].

Як неаднаразова адзначалася ў нашых публікацыях, *спецыфіка беларускага сінтаксісу на агульнаславянскім фоне – у сінкрэтызме* (суіснаванні ўласна беларускага і агульнаславянскага). А. Я. Супрун зазначаў, што беларуская літаратурная мова знаходзіцца паміж двума моўнымі арэаламі – *Slavia Orthodoxa* і *Slavia Latina* [15]. Наяўнасць у сучаснай беларускай літаратурнай мове дзвюх «пасесіўных» канструкцый – яшчэ адзін прыклад на карысць канцэпцыі славутага вучонага-славіста.

Бібліяграфічны спасылкі

1. Бенвенист Э. Глаголы «быть» и «иметь» и их функции в языке. В: Бенвенист Э. *Общая лингвистика*. Москва: Прогресс; 1974. с. 203–224.
2. Важнік СА. Катэгорыя пасесіўнасці ў кантрастыўным аспекце (польска-беларускія паралелі). У: Кіклевіч АК, рэдактар. *Паланістыка*. 1999;1999:105–121.
3. Важнік СА. *Кантрастыўны сінтаксіс польскай і беларускай моў: семантыка і дыстрыбуцыя дзеяслоўнага прэдыката*. Мінск: Права і эканоміка; 2008. 492 с.
4. Вячорка В. Каралёва Бона, ейны муж і Пітагорава тэарэма. Беларуская мова – за прыватную ўласнасць на ўсё. *РС*. 2016:190–202.

²Прыклад прыводзіцца з захаваннем арыгінальнай арфаграфіі.

5. Вячорка В. «Я маю» ці «ў мяне ёсць»? Пра беларускі індывідуалізм і калектывізацыю ў мове. *РС*. 2017;221–229.
6. Гліннік ІВ. Дзеясловы *мець* і *быць* у сістэме сродкаў выражэння пасесіўнасці ў беларускай і польскай мовах. В: Головня АИ, редактор. *Карповские научные чтения. Выпуск 5. Часть 2*. Минск: БГУ; 2011. с. 148–152.
7. Журина МА. Посесивность. В: Ярцева ВН, редактор. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия; 1990. с. 388–389.
8. Карский ЕФ. *Белорусы. Выпуск 3*. Москва: Издательство АН СССР; 1956. с. 413–414.
9. Киклевич АК. Об индексальных выражениях с семантикой посесивности (на материале русского и немецкого языков). В: Белорусский государственный университет. *Славяно-германские языковые параллели*. Минск: БГУ; 1996. с. 190–212.
10. Міхневіч АЯ. Сінанімія зваротаў у мяне ёсць – я маю ў беларускай мове. У: Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт. *Беларуская мова і літаратура ў вну*. Брэст: Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт; 1971. с. 123–126.
11. Міхневіч АЯ. Селекцыйная катэгорыя «адчужальнасць / неадчужальнасць». У: Міхневіч АЯ. *Праблемы семантыка-сінтаксічнага даследавання беларускай мовы*. Мінск: Навука і тэхніка; 1976. с. 201–220.
12. Михневич АЕ. *Русско-белорусский разговорник*. Минск: Вышэйшая школа; 1991. 211 с.
13. Норман БЮ. О притяжательных местоимениях в славянских языках. *Slavia Orientalis*. 1999;LVIII(4):599–616.
14. Плунгян ВА. Сравниваем предложения. В: Плунгян ВА. *Почему языки такие разные. Популярная лингвистика*. Москва: АСТ-Пресс; 2020. с. 178–200.
15. Супрун АЯ. Беларуская літаратурная мова: паміж Slavia Orthodoxa і Slavia Latina. У: Сямешка ЛІ, рэдактар. *Мова – Літаратура – Культура. Частка 1*. Мінск: БДУ; 1999. с. 21–24.
16. Атраховіч КК, рэдактар. *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Том 1*. Мінск: БелСЭ; 1977. с. 431–432.
17. Лукашанец АА, рэдактар. *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы*. Мінск: Беларуская энцыклапедыя; 1996. с. 99, 344.
18. Kiklewicz A. Czy w języku polskim istnieją zaimki dzierżawcze. *Prace Filologiczne*. 1997;XLII:121–133.

References

1. Benveniste E. [The verbs «to be» and «to have» and their functions in the language]. In: Benveniste E. *Obshchaya lingvistika* [General linguistics]. Moscow: Progress; 1974. p. 203–224. Russian.
2. Vazhnik SA. [The category of passivity in the aspect of contrastive (Polish-Belarusian parallels)]. In: Kiklevich AK, editor. *Palanistyka*. 1999;1999:105–121. Belarusian.
3. Vazhnik SA. *Kantrastywny syntaksis polskaj i bielaruskaj mow: sjemantyka i dystrybucyja dzejaslovnaga predykata* [Contrastive syntax of Polish and Belarusian languages (semantics and distribution of the verbal predicate)]. Minsk: Prava i ekanomika; 2008. 492 p. Belarusian.
4. Vjachorka V. [The Queen Bona, her husband, and the Pythagorean theorem. Belarusian language – for private ownership of everything]. *RS*. 2016:190–202. Belarusian.
5. Vjachorka V. [«Ja maju» or «u mjanje jos’c’»? About Belarusian individualism and collectivisation in the language]. *RS*. 2017:221–229. Belarusian.
6. Glinnik IV. [The verbs «to be» and «to have» in the system of means of expressing possessiveness in the Belarusian and Russian languages]. In: Golovnya AI, editor. *Karpovskie nauchnye chtenija. Vypusk 5. Chast’ 2* [Karpov scientific readings. Issue 5. Part 2]. Minsk: Belarusian State University; 2011. p. 148–152. Belarusian.
7. Zhurinskaya MA. [Possessiveness]. In: Yartseva VN, editor. *Lingvistichieskii entsiklopedichieskii slovar’* [Linguistic encyclopedic dictionary]. Moscow: Sovetskaya entsiklopediya; 1990. p. 388–389. Russian.
8. Karskii EF. *Belorusy. Vypusk 3* [The Belarusians. Issue 3]. Moscow: Izdatel’sтво Akademii nauk SSSR; 1956. p. 413–414. Russian.
9. Kiklevich AK. [About indexal expressions with the semantics of possessiveness (based on the material of the Russian and German languages)]. In: Belarusian State University. *Slavyano-germanskie yazykovye paralleli* [Slavic-Germanic language parallels]. Minsk: Belarusian State University; 1996. p. 190–212. Russian.
10. Mihnjevich AJa. [Synonymy of phrases u mjanje jos’c’ – ja maju in the Belarusian language.]. In: Brest State University. *Bielaruskaja mova i litaratura w vnu* [Belarusian language and literature in higher educational establishments]. Brest: Brest State University; 1971. p. 123–126. Belarusian.
11. Mihnjevich AJa. [Selective category «rejection / non-rejection»]. In: Mihnjevich AJa. *Prabljemy sjemantyka-sintaksichnaga dasljedavannja bielaruskaj movy* [The problems of the semantic-syntactic study of the Belarusian language]. Minsk: Navuka i tjehnika; 1976. p. 201–220. Belarusian.
12. Mikhnevich AYa. *Russko-bielorusskii razgovornik* [Russian-Belarusian phrasebook]. Minsk: Vyshhejskaja shkola; 1991. p. 211. Russian.
13. Norman BYu. [About possessive pronouns in Slavic languages]. *Slavia Orientalis*. 1999;XLVIII(4):599–616. Russian.
14. Plungyan VA. [Compare offers]. In: Plungyan VA. *Pochiemu yazyki takie raznye. Populyarnaya lingvistika* [Why the languages are so different? Popular linguistics]. Moscow: AST-Press; 2020. p. 178–200. Russian.
15. Suprun AJa. [Belarusian literary language: between Slavia Orthodoxa and Slavia Latina]. In: Sjameshka LI, editor. *Mova – Litaratura – Kultura. Chastka 1* [Language – Literature – Culture. Part 1]. Minsk: Belarusian State University; 1999. p. 21–24. Belarusian.
16. Atrahovich KK, editor. *Tlumachalny slovník bielaruskaj movy. Tom 1* [Explanatory dictionary of the Belarusian language. Volume 1]. Minsk: Bjelaruskaja saveckaja encyklopedyja; 1977. p. 431–432. Belarusian.
17. Lukashanec AA, editor. *Tlumachalny slovník bielaruskaj litaraturnaj movy* [Explanatory dictionary of the Belarusian literary language]. Minsk: Bjelaruskaja encyklopedyja; 1996. p. 99, 344. Belarusian.
18. Kiklewicz A. Czy w języku polskim istnieją zaimki dzierżawcze. *Prace Filologiczne*. 1997;XLII:121–133.